

SIGITAS JEGELEVIČIUS APIE RUSIJOS ADMINISTRACINĖS SISTEMOS YPATYBES XVIII A. – XX A. PRADŽIOJE IR LIETUVOS VIETA JOJE

Trijų monarchijų susitarimu 1795 10 24 įforminus Lietuvos aneksiją, imta pertvarkyti jos valdymą. Lietuvos teritorija administravimo prasme buvo prilyginta kitiems Rusijos imperijos europinės dalies regionams. Svarbiausias ir aukščiausias Rusijos administracinis teritorinis vienetas buvo gubernija.

Gubernijos, kaip tokie vienetai Rusijoje, buvo įvestos 1708 m. pabaigoje. Jas valdė neribotam laikui imperatoriaus skiriami gubernatoriai (tik Peterburgo ir Azovo gubernijoms valdyti buvo paskirti generalgubernatoriai). Gubernatoriams buvo suteiktos ypatingos teisės. Jie vykdė ne tik administracines, policines, finansines, ūkines ir netgi teismo funkcijas, bet ir buvo gubernijos teritorijoje dislokuotų kariuomenių vadai. Taip susiformavo tradicija gubernatoriais skirti generolus. Gubernatorius tapo svarbiausia vidaus reikalų tvarkymo bei valdymo figūra, turinčia didelius įgaliojimus. Rusijos vidaus raidos bei valdymo tobulinimo, milžiniškos šalies lankstesnio administravimo poreikiai XVIII a. antroje pusėje sąlygojo valstybės valdymo reformas. 1775 m. buvo pradėta gubernijų reforma - patvirtinti gubernijų valdymo nuostatai. [...] Šios Rusijos administracinės reformos užtruko beveik 30 metų. Baigiant jas įgyvendinti Lietuva jau buvo Rusijos valdžioje.

Ši reforma sąlygojo geroką vietinio/periferinio valdymo decentralizaciją. Gubernatoriai ir kiti provincijos valdininkai įgavo platesnes tvarkomasias ir vykdomąsias funkcijas, daugiau teisių. Visas vietinio valdymo grandis turėjo sujungti vyriausieji karo vadai arba vietininkai, netrukus pavadinti generalgubernatoriais. Tai buvo ypatingi valstybės pareigūnai, atsiskaitantieji tik imperatorei Kotrynai II. Užtat į šiuos postus buvo skiriami žmonės tik iš rūmams artimų aukštųjų valdininkų, dignitorių tarpo. Vietininkas buvo visos vietinės administracijos ir policijos vadovas, prižiūrėjęs visą valdymo aparatą bei teismus (į jų darbą formaliai nesikišo), valdininkus ir bajorų luomines institucijas jam pavestose teritorijoje, kuri kartais būdavo vadinama generalgubernatorija (generalgubernija). Jam buvo pavaldi ir toje teritorijoje dislokuota kariuomenė. Gubernijose svarbiausias vaidmuo teko administracinėms policinėms struktūroms bei jų valdininkams. [...] 1775 m. gubernijų valdymo nuostatuose buvo mėginta įdiegti valdžių pasidalijimo principą, bent jau teismus atskirti nuo administracijos ir policijos. Bet apskričių lygmenyje naujos valdymo struktūros buvo kuriamos gana lėtai ir iki 1801 m. dar daug kur jų nebuvo. Ypač tai pasakytina apie teismus. Išliko gana ryškus karinis policinis valdymo pobūdis. Ką tik aneksuotoje Lietuvos teritorijoje gana operatyviai tebuvo sukurtos gubernijų lygmens valdymo institucijos, taip pat pradėta kurti policija. Lietuvoje iki 1840 m. oficialiai galiojo daug III Lietuvos Statuto (1588 m.) nuostatų.

Sigitas Jegelevičius, „Aneksuotos Lietuvos valdymas Rusijos imperijoje“, in: *Lietuvos vidaus reikalų istorija*. Vilnius: LR Vidaus reikalų ministerija, 2008, p. 128–131.